

УДК: 94: 329 (438:477) "1930/1939" (092) Бохенські

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ БРАТІВ БОХЕНСЬКИХ (1930–1939)

Оксана ЮРЧУК

*Львівський державний аграрний університет
вул. Володимира Великого, 1, Львів–Дубляни, 80381
Кафедра українознавства*

У статті представлено бачення проблеми українсько-польських взаємин міжвоєнного періоду, а також ретроспективи та перспективи їх розвитку в історико-політологічній спадщині провідних представників поміркованого крила польської інтелектуальної еліти, послідовників неоконсерватизму – братів Адольфа Марії та Александра Бохенських. З'ясовано причини, суть та характерні риси концепції вирішення українського питання – інтелектуального компромісу між націоналізмом та консервативним традиціоналізмом, який, попри актуальність запропонованої програми дій, не здобув шансів на реалізацію.

Ключові слова: Адольф Марія та Александр Бохенські, українсько-польські взаємини, українське питання, польський неоконсерватизм, національна автономія.

Проблема взаємин Польської держави і польської спільноти з національними меншинами – одна з найскладніших в історії Центрально-Східної Європи міжвоєнного періоду. Польські інтелектуали 20–30-х років ХХ ст. уникали глибокого аналізу реальних причин польсько-українських антагонізмів на інкорпорованих Польською державою західноукраїнських теренах, формуючи тло епохи з міфів та стереотипів минулого¹. На цьому фоні вирізняється політологічна спадщина братів Адольфа Марії та Александра Бохенських. Історіографія проблеми нечисленна і представлена переважно розвідками польських істориків – А.Косіцької-Паєвської², М.Круля³; нещодавно дослідження з даного питання з'явилися і в українській науці⁴. Інтерес до даної проб-

¹ *Адамцу М.* Національний характер поляків: стереотипи, риторика й англелогія на службі національної справи і міфології // "Т". Незалежний культурологічний часопис. Ч. 10. Львів, 1997. С.52.

² *Kosicka-Pajewska A.* Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego. Poznań, 1992.

³ *Bocheński A.M.* Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził M.Król. Warszawa, 1989; *Król M.* Style politycznego myślenia. Wokół "Buntu Młodych" i "Polityki". Paris, 1979.

⁴ *Юрчук О.* Українське питання в Польщі та часопис "Bunt Młodych" // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 13. Київ, 2004. С.95–109; *Ії ж.* Українське питання у польській консервативній суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду (1918–1939). Дис. ... канд. істор. наук. Львів, 2005.

леми обумовлений низкою чинників, серед яких виділяється нагальна проблема переоцінки українцями та поляками стереотипів взаємного сприйняття. Історичну основу для цього становлять маловивчені, проте далекоглядні концепції подолання польсько-українських антагонізмів у міжвоєнній Польщі. Як правило, їх авторами були представники поміркованої частини польських “кресових” землевласників, серед яких необхідно виокремити братів Бохенських.

Проблема узагальнення вже доволі ґрунтовно досліджених основних концепцій вирішення українського питання 20–30-х рр. ХХ ст. вимагає від дослідників з’ясування особливостей його трактування представниками тої частини польської політичної еліти, які не входили до жодної з найвпливовіших польських політичних партій та певною мірою неупереджено оцінювали процеси всередині держави.

Життя та діяльність братів Бохенських пов’язані з українськими землями на південно-східному пограниччі міжвоєнної Польської держави. Безпосереднє сусідство з українською більшістю наклало відбиток на ментальність польських поселенців-землевласників, до яких належала і родина Бохенських. Загострене почуття тривоги або небезпеки для “польського стану посідання” з боку автохтонів-українців – фактор, який закріпив у свідомості поляків переконання: від стабільності польсько-українських взаємин залежить майбутнє Польщі. Подібними настроями ще з юнацьких років Александра (1904–1987)* та Адольфа Марії (1909–1944) була пронизана атмосфера батьківського маєтку Поніква на Поділлі (тут створена лівова частка їх літературної та публіцистичної спадщини), а пізніше – стіни університету Яна Казимира у Львові⁵.

Процес пошуку власної ніші у польській міжвоєнній публіцистиці для братів Бохенських тривав недовго. Незважаючи на дуже молодий вік, завдяки освіченості, ерудованості та невпинній дослідницькій енергії, вони співпрацювали з цілою низкою часописів по всій Польщі: “Czas”, “Słowo”, “Droga”⁶. Проте найбільш повно їхній публіцистичний хист проявився у співпраці з варшавським тижневиком “Bunt Młodych” (далі – “ВМ”), заснованим у 1931 р. (з 1937 р. – “Політика”) “кресовим поляком”, відомим журналістом Ежи Гедройцем з метою підтримки та поширення великодержавної ідеології⁷. Навколо “ВМ” сформувалася група молодих талановитих публіцистів-одномудців (К. та М.Прушинські, С.Кіселевський, А.М. та А.Бохенські), переконаних у необхідності формування оновлених, пристосованих до реалій міжвоєнного двадцятиліття концепцій суспільно-політичного розвитку неоднорідного польського суспільства та держави⁸. Самі брати Бохенські вважали себе представниками неоконсервативного руху, який, увібравши кращі зразки політичної думки ХІХ–ХХ ст., сформував власні підходи до оцінки низки суспільно-політичних явищ. Так, неоконсервативний підхід до національного питання в Польщі певною мірою становив альтернативу польській національній демократії.

* Александр Бохенський (1904–1987) – перекладач, видавець “Głosu Zachowawczego” (1926–1927), друкувався у польських консервативних виданнях “Myśl Konserwatywna” (1927–1929), “Słowo” (1929–1931), “Bunt Młodych” (1931–1939).

⁵ Słownik historyków polskich / Pod red. M.Prośnińska-Jacki. Warszawa, 1994. S.498.

⁶ Див. докладніше: *Bocheński A.* O istotę sprawy ukraińskiej // *Czas*. 1930. № 290. 18 grudnia. S.1; *Bocheński A.M.* Polityczne oblicze asymilacji narodowej // *Droga*. 1935. N 6. S.489-493; *Його ж.* Książka Polaka o Ukraińcach po ukraińsku // *Słowo*. 1933. N 132. 16 maja. S.1.

⁷ *Król M.* Style... S. 12.

⁸ Słownik historyków polskich. S.49. До редакційного комітету “ВМ” входили талановиті автори Ян Шаєвіч, Вітольд Мосін, Богдан Ясінський; на посадах редакторів відділів перебували Роберт Леон Ізичський (краківський відділ), Ежи Радван-Здзіловецький (львівський відділ), Генріх Циганкевич (віленський).

Стоячи на позиціях, що зовнішньополітичний поступ неможливий без стабілізації внутрішньополітичних взаємин усередині держави, неоконсерватори-великодержавники все частіше наголошували, що проблема міжнаціональних взаємин у Польщі назріла і потребує вирішення. У 1926 р. варшавські студенти створили ініціативну групу, яка розпочала співпрацю з молодіжним часописом за редакцією Є.Гедройца “*Myśl Mocarstwowa – Związek Akademicki*” та пропагувала ідею утвердження польської гегемонії у центрально-східному регіоні Європи⁹. Цей ідеологічний спадок було покладено в основу діяльності “ВМ”, публіцистика якого вирізнялася критичним ставленням до суспільно-політичних проблем тогочасної міжвоєнної Польщі. Аналітичний глибокий підхід до історичного минулого, сьогодення та майбутнього Польської держави базувався на прагненні авторів віднайти алгоритм розквіту Польщі у майбутньому, навіть якщо виникне необхідність співпраці з Українською державою. Відтоді й до 1939 р. неоконсерватори з “ВМ” більшою чи меншою мірою дотримувались тези про те, що без урегулювання українсько-польських взаємин ідея польської гегемонії в регіоні заздалегідь приречена на поразку¹⁰. З огляду на тему польсько-українських відносин, часопис часто звинувачувався цензурою у зраді консервативних цінностей та “заграванні” з меншинами, проте редакційна політика залишалася незмінною, особливо у висвітленні міжнаціональних взаємин.

Брати Бохенські розглядали українську проблему у контексті польської геополітики – концепції територіальної цілісності та національної безпеки держави. З огляду на це, доцільно виокремити умовні етапи формування концепції:

I) 1931–1935 рр. – вироблення власної позиції щодо низки важливих питань української проблеми;

II) 1936–1939 рр. – визначення філософії питання та формування схеми поетапного вирішення українського питання.

Загалом у публіцистиці братів Бохенських простежуються дві основні тенденції, відповідно до яких вони розвивали та аналізували українсько-польські взаємини. Одним із базових чинників їхнього бачення проблеми є дослідження ролі та впливу свідомісних міфів та стереотипів минулого на перманентний конфлікт між поляками та українцями упродовж століть. Брати Бохенські одними з перших запропонували польському суспільству викоринювати з свідомості негативний стереотип “українця-гайдамаки” і прийняти доконаний факт, що українці – повноцінний народ з усіма атрибутами окремішності (мова, культура, традиції), а отже, за певних політичних умов вони можуть розглядатися навіть як партнери чи союзники. А.М.Бохенський зазначав, що найвагомим доказом існування українського народу на європейській карті ХХ ст. є державницько-політичні процеси, які відбувалися впродовж 1917–1921 рр. на всіх українських землях і свідчили про перехід українства на новий щабель розвитку¹¹.

Посилаючись на авторитет таких вагомих для польської історії постатей, як Адам Чарторийський та Міхал Бобжинський, А.М.Бохенський зазначав, що в умовах ХХ ст. проблема національних меншин повинна розглядатися як невід’ємна складова програми державного становлення титульної нації¹². Неоконсерватори не погоджувалися з дум-

⁹ Polska idea imperialna. Warszawa, 1938. S.29.

¹⁰ Pilsudski R. Co każdy akademik o “Myśli Mocarstwowej Z. A.” wiedzieć powinien // Dzień Akademicki. 1931. N 16. 1 października. S.1.

¹¹ Bocheński A.M. Polityczne oblicze asymilacji narodowej // Bocheński A.M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził M.Król. Warszawa, 1989. S.235.

¹² Bocheński A.M. Poglądy J.L.Popławskiego na sprawy narodowościowe // Bocheński A.M. Historia i polityka. S.178.

кою крайніх правих польських політиків, що дотримання інтересів держави пов'язане лише з тим, до чого прагне більшість суспільства – вони вважали, що має бути присутній ще один чинник: “максимальне нав'язування своєї волі через державу іншим політичним організаціям”¹³.

Одна з головних тез геополітичної концепції братів Бохенських може бути сформульована наступним чином: продовження польської багатовікової експансії на Схід лише посилюватиме перманентний конфлікт на рівні “Польська держава – українська *irredenta*”, “польський націоналізм – український націоналізм”. Доконаним фактом, на думку А.М.Бохенського, необхідно вважати невинний процес зростання національної самосвідомості українців у ХХ ст., а отже, й прагнення реалізуватись у власній державі¹⁴. Глибоке розуміння процесу незворотності свідомісних змін та їх впливу на історичний поступ народу привели Адольфа Бохенського до думки про необхідність підготовки підґрунтя для можливої у далекій перспективі польсько-української співпраці на рівні Польської й Української держав.

У статті “Актуальність ягеллонської ідеї” (1934) А.М.Бохенський зробив прогноз перспективи відродження ягеллонської традиції у трьох вимірах: ідеологічному, територіальному та історичному, і дійшов наступних висновків:

1) у характеристиці ягеллонської ідеї термін “державотворча” прийнятний лише з погляду польської історії, проте аж ніяк не української чи білоруської (або навіть литовської);

2) в умовах міжвоєнної Європи польський експансіонізм (імперіалізм) може закріпитися лише у територіальному вимірі – через інтеграцію західноукраїнських та західнобілоруських земель;

3) зростання національної самосвідомості серед українців у Польщі та посилення українського національного руху – це незворотній процес, який Польська держава повинна тримати під контролем задля власної безпеки¹⁵.

Шанси польської нації відродити польську гегемонію ягеллонського періоду, на думку А.М.Бохенського, значною мірою залежали від нейтралізації суспільних антагонізмів у Польщі, передовсім – польсько-українських. Адольф Бохенський наголошував, що геополітичні реалії вимагають від Польщі визнання права сусідніх народів, особливо українців, на власну державність, лише за умови урахування польських інтересів у регіоні¹⁶. Подібний військово-політичний союз розглядав А.М.Бохенський як можливе підґрунтя для створення польсько-української федерації у майбутньому, яка б враховувала політичні, релігійні та культурні потреби українців та частково білорусів¹⁷.

У статті “Незалежність та самостійність” (1935) А.М.Бохенський розкрив суть власного розуміння проблеми федералізму, наголосивши, що лише таким чином можна забезпечити дотримання балансу інтересів союзників і при цьому сформувати максимально дієву схему збереження українцями національної ідентичності, суверенітету, традицій тощо¹⁸. Польський публіцист поділяв федералізм Ю.Пілсудського як

¹³ *Bocheński A.M.* Teoria państwa narodowego // *Bocheński A.M.* Historia i polityka. S.209.

¹⁴ *Bocheński A. M.* Aktualność idei jagiellońskiej // *Bocheński A.M.* Historia i polityka. S.58.

¹⁵ *Ibid.* S.62–68.

¹⁶ *Bocheński A. M.* Aktualność idei jagiellońskiej // *Bocheński A.M.* Historia i polityka. S.68.

¹⁷ *Bocheński A.M.* Polski imperializm ideowy // *Bocheński A.M.* Historia i polityka. S.148. У статті йдеться про федеративну концепцію співпраці Польщі з Україною, ідею федеративного зв'язку, яку десятиліття перед тим проголошував Ю.Пілсудський, переконаний у приналежності земель на схід від Збруча до Польщі.

¹⁸ *Bocheński A.M.* Niepodległość czy samoistość // *Kosicka-Pajewska A.* Polska między Rosją a Niemcami. Poznań, 1992. S.211–225.

“єдиний конкретний спосіб підготовки суспільної думки Середньої та Східної Європи до планів великої польської політики”¹⁹. У геополітичних планах польського консерватора Українській державі відводилась роль буфера у стосунках з Росією, а також з усією східною – з погляду поляків, варварською – цивілізацією загалом²⁰.

Беручи до уваги вирішальний вплив політичної кон’юнктури на взаємини між сусідніми народами чи країнами, А.М.Бохенський радив проурядовим партіям пам’ятати про свою роль у формуванні позитивного ставлення національних меншин до Польської держави, у якій є своя титульна нація²¹. Автор мав на увазі, що у справі відродження Української держави над Дніпром польсько-український воєнно-політичний союз не стільки забезпечив би нейтралітет української ігреденту у Польщі, скільки “послабив” би територіальне питання в самій Польщі²². Таким чином передбачалося вирішити стратегічне завдання польської політики – утвердження польського домінування у регіоні “від моря до моря” (від Балтики до Чорного моря)²³.

У концепції А.М.Бохенського виняткову увагу зосереджено на проблемі відродження української державності як необхідної складової досягнення “польського політичного триумфу” у майбутньому. Визнаючи виняткову роль галицьких українців у формуванні позитивного образу Польщі як союзника перед своїми зазбручанськими співвітчизниками, А.М.Бохенський дійшов висновку, що першочергове завдання Польської держави – “довести, що можемо для тих державних народів, що мешкають з нами під одним дахом, забезпечити повний культурний, політичний і господарський розвиток”²⁴. При цьому А.М.Бохенський вказував на доцільність використання такого тонкого інструменту впливу на поведінку українців, як ментальні відмінності між галицькими та наддніпрянськими українцями з метою формування у галичан відчуття “приреченості” пожерви своїм правом жити у власній державі заради існування самої Української держави як такої. Автор у своїх статтях постійно наголошував, що польська влада повинна створювати умови для “плекання лоялізму” серед українців у Польщі. Він зазначав, що меншини лише тоді переймаються інтересами держави повною мірою, коли отримують гарантії вільного національного розвитку²⁵. В ідеалі процес взаємопроникнення української та польської культур в одній державі, доповнений зближенням історико-політичних традицій, мав би привести до формування спільної політичної свідомості²⁶. Проте у реальних історичних умовах сусідні з поляками народи не лише внутрішньо переродилися, а й піднялися на вищий щабель розвитку, а тому, на глибоке переконання А.М.Бохенського, спроби пошуку свідчень приналежності української державної традиції до польського політичного спадку вже у ХХ ст. жодним чином не сприятимуть стабілізації відносин на західноукраїнських землях²⁷.

¹⁹ *Bocheński A.M.* Polski imperializm ideowy. S.152. Найбільша геополітична концепція Бохенських у частині східної політики наближалась до федералізму Ю.Пілсудського, тобто, передбачала побудову на східному кордоні з Росією ланцюга буферних держав під патронатом Польщі.

²⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 279 (Листи Станіслава Лося, 1932–1940). Арк.241–242.

²¹ *Bocheński A.M.* Teoria państwa narodowego // *Bocheński A.M.* Między Niemcami a Rosją. Zbiór dokumentów. Warszawa, 1994. S.55.

²² *Bocheński A.M.* Teoria państwa narodowego // *Bocheński A.M.* Historia i polityka. S.218.

²³ *Polska idea imperialna.* S.12.

²⁴ *Bocheński A.M.* Polski imperializm ideowy. S.152. До “державних народів” А.М.Бохенський відносив українців та литовців, залишаючи білорусів поза межами цього поняття.

²⁵ *Bocheński A.M.* Teoria państwa narodowego. S. 225.

²⁶ *Bocheński A.M.* Polski imperializm ideowy. S.240.

²⁷ *Bocheński A.M.* Aktualność idei jagiellońskiej. S.67.

Оптимальною формою побудови польсько-українських взаємин на найвищому рівні у майбутньому (без урахування інтересів Західної України) брати Бохенські вважали федерацію (з обов'язковим пунктом про спільну зовнішню політику). При цьому і Александр, і Адольф Марія пріоритетною вважали засаду про добровільність сторін: “У кожному випадку має бути певність, що федерація з Україною становитиме для Польщі справжню цінність, прив'язаність українців до того союзу має бути більшою, ніж прив'язаність мешканців Конгресового Королівства до союзу з Росією”²⁸. У 1935 р. А.М.Бохенський писав, що федерація є одним із дієвих способів спільного вирішення міжнаціональних конфліктів²⁹. Під час двосторонніх перемовин між керівництвом Польщі та УНР з приводу гарантування польського східного кордону роль розмінної монети відводилась окупованим Польщею західноукраїнським землям³⁰.

Українському питанню присвячено другий розділ “Перспективи української незалежності” блискучої праці А.М.Бохенського “Між Німеччиною і Росією” (1937 р., “Політика”). Прогнозуючи чотири моделі поведінки гіпотетичної української держави (на Наддніпрянщині) стосовно західноукраїнських територій, А.М.Бохенський наголошував, що у найближчому майбутньому українці неодноразово робитимуть спроби повернути Західну Україну, і нейтралізувати їх може лише збалансована польська позиція у питанні української державності. Йшлося про опосередковану підтримку державницьких прагнень українців в УРСР, яку вони вважали важливим чинником подолання українського сепаратизму в Польщі³¹. У даному випадку брати Бохенські пропонували польським можновладцям зробити ставку на інстинкт самозбереження народу як на потужний фактор та важливий інструмент подолання польсько-українських суперечностей.

Неабиякий інтерес у братів Бохенських викликав український політикум та діяльність легальних українських політичних партій у польському сеймі зокрема. Вони відзначали невпинну тенденцію консолідації українських політиків в обороні прав українства. Зробивши екскурс в історію польсько-українських взаємин упродовж останнього століття, А.Бохенський зазначав, що український рух, який здобув безумовну підтримку у змаганні з москофілами, на початку ХХ ст. перетворився у поважну політичну силу західноукраїнських земель³². Одночасно А.М.Бохенський звертав увагу на те, що після Першої світової війни в українському національному русі виокремилося кілька політичних течій³³, але це в кінцевому рахунку жодним чином не применшувало важливої ролі українського руху в активізації громадянської активності української спільноти в усіх сферах життя. У 1935 р. А.М.Бохенський писав, що саме завдяки культурно-національному рухові та зростанню національної свідомості галицьких українців у ХХ ст. українство відродилося і на підросійських територіях³⁴.

На глибоке переконання А.М.Бохенського, столітнє перебування українських земель під пануванням сусідніх держав не викоринило, а певною мірою навіть посилило “почуття єдності обох частин України”, проявом чого, на думку польського публі-

²⁸ *Bocheński A.M.* Między Niemcami a Rosją. S.58–59.

²⁹ *Bocheński A.M.* Polski imperializm ideowy. S.144.

³⁰ *Polska idea imperialna.* S.31.

³¹ *Bocheński A.M.* Między Niemcami a Rosją. S.53, 55.

³² *Bocheński A.* Problem polityczny Ziemi Czerwieńskiej // *Bocheński A., Łoś S., Bączkowski W.* Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej. Warszawa, 1938. S.49–50.

³³ *Bocheński A.M.* Teoria państwa narodowego. S.224.

³⁴ *Ibid.* S.235, 236.

циста, стало рішення Євгена Коновальця у 1918 р. залишитися з корпусом галицьких січовиків на Великій Україні, що мало вирішальний вплив на перебіг подій в Україні на початку 20-х років³⁵. Проблема вирішення польсько-українського антагонізму, як стверджував А.М.Бохенський, значною мірою залежала від того, відповідає чи суперечить почуття єдності українців польським державним інтересам. Парадоксально, проте саме “виплекана” столітнім польським експансіонізмом особлива ментальність так званої “червоноруської” (русинської або руської) народності стала на заваді реалізації польських інтересів у справі “навернення” галичан до “материнського” (польського) лона. Типовою спробою маніпуляції українською національною свідомістю став військово-політичний союз Ю.Пілсудського та С.Петлюри 1920 р., згідно з яким інтереси західноукраїнського населення було покладено на вівтар обкромленої української державності³⁶. Проте, на думку А.М.Бохенського, прагнення українців об’єднати всі гілки власного народу з часом лише міцнішало: “Сила, з якою українці висували б справу Східної Галичини і Волині, була б насправді незалежна від ступеня, в якому Польща спричинилася б до створення української держави взагалі. [...] Не варто сподіватися, щоб українці з вдячності відмовилися одного ранку від Східної Галичини і Волині”³⁷. Відзначаючи факт зростання національної самосвідомості українців з обох берегів Дніпра, А.М.Бохенський застерігав Польщу від надмірної довіри до можливого союзу з розділеним сусідами великим народом – українцями, прогножуючи перетворення проблеми “східних кресів” із внутрішньої на зовнішньополітичну проблему Польщі, що цілком виходило за межі концепції “історичної Польщі”^{*}.

З огляду на необхідність швидкої адаптації політичної доктрини до суспільних потреб, упродовж 1932–1934 рр. поміркована польська інтелігенція сприяла налагодженню позитивних контактів з українськими легальними політичними силами. Як запрошення до польсько-українського діалогу звучав заклик А.М.Бохенського до співвітчизників позбутися національного егоїзму та рухатися по шляху подолання упереджень: “Зрозуміймо, що ані Литовці, ані Українці, ані Білоруси не мають найменшого бажання стати Поляками – і вшануймо їхню волю”³⁸. На думку А.Бохенського, внутрішньополітичні зміни в керівництві Українського Національно-Демократичного Об’єднання (УНДО) упродовж 1931–1932 рр. та посилення позицій прихильників польсько-українського зближення свідчили про політичну зрілість українського політикуму та готовність до співпраці з Польщею. Польський публіцист вважав цей період найбільш слухним для початку конструктивного діалогу між Польською державою та поміркованим крилом українського політичного табору, відкидаючи закиди про безпідставний опозиціонізм українців у ставленні до польської влади³⁹.

³⁵ *Bocheński A.M.* Samoista Ukraina p.Gluzińskiego // *Bunt Młodych*. 1937. № 4 (118). 10 lutego. S.51.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Bocheński A.M.* Między Niemcami a Rosją. S.48.

* Під поняттям “історичної Польщі” необхідно розуміти не лише етнічні польські, а й українські, білоруські, литовські землі, що у середньовіччі входили до складу Речі Посполитої. З терміном “історичної Польщі” тісно пов’язана концепція “сарматизму” – вибраного шляхетського народу, яка згодом переросла в ідею польської політичної нації XVI–XVII ст. Докладніше див.: *Павлишин А.* Студії над генезою польсько-українських конфліктів у XX ст. // “І”. Незалежний культурологічний часопис. Ч. 10. Львів, 1997. С.121–122.

³⁸ *Bocheński A.* Aktualność idei jagiellońskiej. S.68.

³⁹ *Bocheński A.* Na zakresie sprawy ukraińskiej (artykuł dyskusyjny) // *Słowo*. 1932. N 93. 23 kwietnia. S.1. Див. також: *Bocheński A.* Problem polityczny Ziemi Czerwieńskiej. S.68.

Поміркувані польські інтелектуали схилилися до думки про необхідність визнати факт неоднорідності українського руху та відмовитись від стереотипу про його підпорядкованість СРСР та Німеччині⁴⁰. А. Бохенський писав, що український рух, акумулювавши історико-культурну традицію українського народу, претендує на роль виразника інтересів усього українства, особливо вдало демонструючи політичну волю упродовж 1933–1935 рр.⁴¹. На думку А. Бохенського, активну взаємодію українського політикуму з українським суспільством у справі обговорення угодного курсу потрібно, передовсім, розцінювати як здобуток відомих українських політиків, особливо представників національно-демократичного табору – К. Левицького, В. Мудрого та інших “достойних провідників”, з якими можна співпрацювати⁴².

Одну з традиційних колонок у часописі “Bunt Młodych”, відведену для огляду періодичної преси, А. М. Бохенський присвятив аналізу творчого доробку українського суспільно-політичного діяча, публіциста І. Кедрина-Рудницького. Зокрема, він підтримував думку І. Кедрина-Рудницького про доцільність припинення політичних спекуляцій навколо проблеми “цивілізування” південно-східних територій та формування системи вирішення складних польсько-українських взаємин⁴³. Діяльність І. Кедрина-Рудницького також позитивно оцінював Александр Бохенський, який називав його важливим союзником у процесі польсько-українського зближення, особливо на рівні подолання негативних стереотипів взаємного сприйняття⁴⁴. Судячи з листа Александра Бохенського до польського історика та публіциста Я. С. Лося від 7 березня 1933 р., обидва брати доволі критично ставились до сформованого польською пресою негативного образу митрополита Андрея Шептицького та закликали владу долучити авторитет глави української греко-католицької церкви до процесу польсько-українського зближення⁴⁵.

Посилення антипольських настроїв на прикордонних територіях Адольф Марія Бохенський розглядав певною мірою як наслідок асиміляційної антиукраїнської політики Польської держави. На зміну їй брати Бохенські пропонували політику вирішення конкретних завдань на місцях як єдиний дієвий спосіб формування психологічної платформи для подальшої співпраці на рівні адміністрації та держави. Першим кроком у напрямі польсько-українського порозуміння Александр Бохенський вважав припинення утравістичної практики та інших антиукраїнських рішень у галузі освіти, особливо пов’язаних з працевлаштуванням українських учителів та науковців. Особливо обурило А. Бохенського зволікання із введенням у дію урядового рішення про призначення професора Михайла Рудницького завідувачем кафедри української літератури у Львівському університеті⁴⁶. Адже саме культурно-освітню сферу Александр Бохенський вважав особливо придатною для налагодження позитивних контактів з українцями у Польщі⁴⁷.

Роздуми над перспективами розвитку міжвоєнної Польщі привели Александра Бохенського до висновку, що будь-яка влада повинна прагнути до здобуття опти-

⁴⁰ *Bocheński A.* Podstawy porozumienia polsko-ukraińskiego // *Czas*. 1931. N 60. 14 marca. S.1.

⁴¹ *Bocheński A.* Problem polityczny Ziemi Czerwieńskiej. S. 28–30.

⁴² *Bocheński A.* Wykorzystać nastroje mas ukraińskich // *Bunt Młodych*. 1935. № 23–24. 20 listopada. S.1.

⁴³ *Czerwinski F.* Montesjkucz i pułkownik Sławek // *Bunt Młodych*. 1933. Nr 39. 2 kwietnia. S.6.

⁴⁴ Archiwum Państwowe m. Lublina. Zespół Archiwum Łosiów. Teka V–1–1. Artykuły i listy Jana Stanisława Łosia dotyczące sprawy ukraińskiej. K.156.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Bocheński A.* Aleksandr Wielopolski i Bazyli Mudry // *Bunt Młodych*. 1937. № 24 (138). 25 września. S.3.

⁴⁷ *Bocheński A.* Wykorzystać nastroje mas ukraińskich // *Bunt Młodych*. 1935. № 23–24. 20 listopada. S.1.

мальної суспільної підтримки, особливо серед представників національних меншин⁴⁸. Така позиція своїм корінням сягала початків видання “Bunt Młodych”, який тоді виходив під назвою “Dzień Akademicki”, у програмі якого зазначалося, що політичний поступ Польської держави залежить від рівня лояльності слов’янських меншин⁴⁹. Неоднорідність населення Польської держави та значний відсоток представників нетитульної нації – фактори, які неабияк ускладнювали реалізацію польських історичних амбіцій у міжвоєнний період.

На невикористаний потенціал українсько-польського зближення вказував також А.М.Бохенський. В опублікованій під псевдонімом “Червіські” статті “Александр Вельопольський і Василь Мудрий” (1937) відомий публіцист наголошував, що навіть після провалу угодового курсу 1933–1935 рр. “українське суспільство не відкинуло концепцію угоди і навіть ще зараз (у 1937 р. – *О.Ю.*) могло б її підтримати”⁵⁰. Реалізація цього стратегічного гасла передбачала створення схеми поетапного врегулювання конкретних внутрішньополітичних проблем польсько-українського співжиття на “східних кресах”.

Після 1935 р. спостерігається зростання активності братів Бохенських, які намагалися налагодити контакти з поміркованим крилом в українському політикумі. Особливо докладно проаналізувавши поведінку політичного проводу УНДО під час виборів 1935 р., А.Бохенський виділив низку, на його переконання, вкрай важливих кроків, які заслуговують на увагу. Йшлося про дотримання усної угоди між польським урядом та українськими політиками стосовно голосування за двох перших кандидатів у списку та зміну керівника Української Парламентської Репрезентації – ним став В.Мудрий. Обидва ці факти, на думку А.Бохенського, свідчили про одне: українське суспільство поволі схилялося до порозуміння, що послаблювало впливи радикальних політичних сил. А отже, на часі польській владі зробити крок назустріч українцям, “щоб у межах Речі-посполитої [вони] почувалися не як невільники, а як невід’ємна і необхідна частина організму”⁵¹.

Александр Бохенський був противником узалежнення громадянських прав та свобод українців від цензу лояльності, особливо у культурній та економічній сферах, одночасно він наголошував на збереженні домінуючої ролі поляків на територіях компактного проживання українців⁵². Завдяки братам Бохенським, до програми польського великодержавного руху входить теза: дотримання прав національних меншин жодним чином не послабить польський чинник на східному пограниччі⁵³. Включення українців до складу польської політичної нації брати Бохенські вважали нереальним в умовах ХХ ст., тому утверджували тезу про “визнання за кожною меншиною повною мірою дотримання культурних прав”⁵⁴.

Позиція братів Бохенських вирізнялася потужною ідеологічною аргументацією та чітким розумінням причин та механізмів подолання польсько-українського протистояння на західноукраїнських землях. Провідне місце в їх українській концепції

⁴⁸ *Bocheński A.* Rozmyślenia o polityce polskiej. Warszawa, 1988. S.193.

⁴⁹ *Pilsudski R.* Co każdy akademik o myśli Mocarstwowej Związku Akademickim wiedzieć powinien // *Dzień Akademicki*. 1931. N 16. 1 października. S.1.

⁵⁰ *Bocheński A.* Aleksandr Wielopolski i Bazyli Mudry. S.3.

⁵¹ *Bocheński A.* Wykorzystać nastroje mas ukraińskich // *Bunt Młodych*. 1935. № 23–24. 20 listopada. S.1.

⁵² *Bocheński A.* O istotę sprawy ukraińskiej // *Czas*. 1930. Nr 290. 18 grudnia. S.1.

⁵³ *Polska idea imperialna*. S.37.

⁵⁴ *Ibid.* S.37–38.

займала ідея досягнення міжнаціонального паритету на західноукраїнських землях – “мішаного” (поліетнічного) краю (йшлося лише про Галичину), початковим етапом якої мала стати відмова від “шкідливої” – передовсім, для самої Польщі – державної політики в українському питанні. Адміністративні та законодавчі реформи, зокрема, у сфері місцевого самоврядування, освіти (проблема забезпечення функціонування української мови на рівні з польською в усіх сферах суспільно-політичного життя на так званих червононоруських землях), становили підґрунтя для зближення обох народів⁵⁵. “Згідне співжиття обох націоналізмів” в умовах “мішаного краю” передбачалося забезпечити шляхом реалізації самоврядного статуту 1922 р., “який би створив можливості для співжиття двох народів, що живуть на одній території”⁵⁶ та забезпечив дієве, а не формальне самоврядування на рівні воєводських рад⁵⁷. Головною перешкодою на шляху подолання польсько-українського протистояння А.Бохенський вважав притаманне для польського суспільства негативне ставлення до співпраці з українцями та небажання визнати їх право на національно-культурний розвиток⁵⁸.

Викладена у статті “Політичне питання Червенської землі” (1938) концепція української національної автономії А.Бохенського передбачала низку заходів: визнання на офіційному рівні терміна “українець”, введення двомовних написів на адміністративних установах, право використання української мови в місцевих урядах, ліквідація утрактвізму в школах та господарських організаціях⁵⁹, відкриття українського університету – місця продукування поміркованої та лояльної до Польщі української еліти⁶⁰. А.Бохенський як відповідальний редактор розділу, присвяченого національним меншинам, у програмі великодержавного руху “Польська імперська ідея” (1938) підтвердив ідею формування загальних засад польсько-українського співжиття на основі статуту території зі змішаним населенням. При цьому в “Польській імперській ідеї” окремо зазначалося, що “будь-які зазіхання на цілісність наших кордонів повинні миттєво присікатися. Відрікаючись від шовінізму у ставленні до українського народу, не будемо дозволяти жодних проявів шовінізму щодо поляків”⁶¹. Оптимальним способом вирішення проблеми мало стати запровадження національної автономії Східної Галичини “з гарантуванням прав польському населенню”⁶². Остаточною і головною метою концепції вирішення українського питання стало “їх [українців] здобуття для себе в міру можливостей для реальної та лояльної співпраці з державою, і то за умови повного збереження потужної польської присутності на мішаних теренах”⁶³.

Таким чином, ґрунтовний аналіз суспільно-політичних поглядів братів Бохенських з української проблеми свідчить про те, що у їхній політологічній спадщині поєднані кращі традиції польського консерватизму та експансіонізму; запропоновані Адольфом Марією та Александром Бохенськими підходи до справи розв’язання українського

⁵⁵ *Bocheński A. O istotę sprawy ukraińskiej. S.1.*

⁵⁶ *Polska idea imperialna. S.39; Bocheński A. O istotę sprawy ukraińskiej. S.1.*

⁵⁷ *Bocheński A. O istotę sprawy ukraińskiej // Czas. Nr 290. 18 grudnia 1930. S.1.*

⁵⁸ *Bocheński A. Na zakresię sprawy ukraińskiej (artykół dyskusyjny) // Słowo. 1932. N 93. 23 kwietnia. S.1.*

⁵⁹ *Bocheński A. Problem polityczny Ziemi Czerwieńskiej. S.193–194.*

⁶⁰ *Bocheński A. Rozstajne drogi // Bunt Młodych. 1933. N 47–48. 11 listopada. S.1.*

⁶¹ *Polska idea imperialna. S.41.*

⁶² *Ibid. S.41.* Зауважимо, що концепція братів Бохенських багато в чому нагадувала проект автономії Галичини Міхала Бобжинського (1913) – своєрідний проект угоди з українцями. Докладніше див.: *Jaskólski M. Zarys syntezy myśli politycznej konserwatystów krakowskich w Polsce w latach 1866–1934. Kraków, 1981. S.117.*

⁶³ *Bocheński A. Problem polityczny Ziemi Czerwieńskiej. S.191.*

питання у міжвоєнній Польщі фактично становлять єдину концепцію – своєрідний геополітичний проект, скерований на реалізацію польської зовнішньополітичної доктрини шляхом досягнення суспільно-політичної стабільності всередині держави, передовсім – через послаблення українсько-польських антагонізмів; прагматичне та багаторівневе бачення української проблеми дало змогу братам Бохенським уникати штампів та ярликів в оцінці складних явищ польсько-українського співжиття: від визнання окремішності українців на західноукраїнських землях до підтвердження формального права українства розвиватись у власній незалежній державі, проте лише ... на Наддніпрянщині. Питання про державну приналежність західноукраїнських земель було тим наріжним каменем, на якому українофільство братів Бохенських закінчувалося. Їхня концепція вирішення українського питання у Польщі передбачала запровадження культурно-національної автономії на західноукраїнських теренах, проте в обмін на право жити у власній державі.

UKRAINIAN QUESTION IN THE POLITICAL PUBLICISTIC OF BOHEN'SKI BROTHERS (1930–1939)

Oksana YURCHUK

*L'viv State Agrarian University
1, Volodymyra Velykoho Str., L'viv–Dubliany, 80381
The Chair of Ukrainian Studies*

The vision of the Ukrainian-Polish relations during interwar period, its functional retrospection and perspectives in the historical-political heritage of the main representatives of the Polish intellectual elite, followers of the neoconservatism's moderate side – brothers Adol'f Maria and Aleksander Bohem'ski are represented in the article. It has been established causes, content and characteristics of the Ukrainian question's solving conception – intellectual compromise between the nationalism and conservatism, which, notwithstanding actualization of proposed action program, did not obtain chances for realization.

Key words: Adol'f Maria and Aleksander Bohem'ski, Ukrainian-Polish relations, Ukrainian question, Polish neoconservative, national autonomy.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2006

Прийнята до друку 26.10.2006